

ՌԴ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՇԵՏՈ

ՄԱՐՈՒԹ ՎԱՐՂԱԶԱՐՅԱՆ , ԳԵՎՈՐԳ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ *

Երևանի պետական համալսարան

2020 թ. առանցքային տարի էր Անկարայի համար: Տնտեսական առումով հայտնվելով ոչ բարենպաստ վիճակում, աշխարհի բազմաթիվ անկյուններում ներքաշված լինելով տարբեր հակամարտություններում՝ այնուամենայնիվ Թուրքիային հաջողվեց հանդես գալ որպես տարածաշրջանային նոր գերտերություն և Հարավային Կովկասում մեծացնել իր դերակատարումը:

Թուրքիան փայլուն օրինակ է, թե ինչպես ճիշտ ռազմավարության շնորհիվ, բնական անհրաժեշտ ռեսուրսներից զուրկ լինելով, երկրի ներսում ունենալով բազում խնդիրներ՝ երկիրը կարող է միջազգային մի քանի հարթակներում մեծացնել իր դերակատարումը և նույնիսկ հավակնություններ ներկայացնել գլոբալ կառավարման համակարգում ընդգրկվելու ուղղությամբ:

Թուրքիան ձևավորված միջազգային հարաբերություններին հակադրվեց խելամիտ ռազմավարությամբ՝ առաջ քաշելով «հինգից ավելին աշխարհը» հայեցակարգը: Տարածաշրջում համադրելով «փափուկ ուժը» «կոշտ ուժի» հետ՝ Անկարան խախտում էր ձևավորված հավասարակշռությունը և մեծացնում իր ներկայությունը:

Ռուս-թուրքական հարաբերությունները վերլուծվում են ինչպես Թուրքիայի որդեգրած հայեցակարգերի, այնպես էլ «հարձակման ռեալիզմի» և «ռազմավարական հավասարակշռման» տեսությունների համատեքստում:

* **Մարութ Վարդազարյան** – պատմական գիտությունների թեկնածու, միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության ամբիոնի դոցենտ

Марут Вардазарян – кандидат исторических наук, доцент кафедры международных отношений и дипломатии ЕГУ

Marut Vardazaryan – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at YSU Chair of International Relations and Diplomacy,

Էլ. փոստ՝ marutvardazaryan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7066-1634>.

Գևորգ Հարությունյան – պատմական գիտությունների թեկնածու, միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության ամբիոնի ասիստենտ

Геворг Арутюнян – кандидат исторических наук, ассистент кафедры международных отношений и дипломатии ЕГУ

Gevorg Harutyunyan – Candidate of Historical Sciences, Assistant at YSU Chair of International Relations and Diplomacy

Էլ. փոստ՝ gev.harutyunyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5288-1127>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 04.04.2024

Գրախոսվել է՝ 10.04.2024

Հաստատվել է՝ 10.09.2024

© The Author(s) 2024

Նկարագրվում է, թե ինչպես 2016 թ.-ից հետո առավել ակտիվացնելով իր քաղաքականությունը տարածաշրջանում՝ Անկարային հաջողվում է կանխել հակաթուրքական կոալիցիաները, հավասարակշռել մրցակցող ուժերին, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև դաշնակցել նրանց հետ:

Բանալի բառեր – *Ռուսաստան, Թուրքիա, աշխարհաքաղաքական, հավասարակշռություն, Ղարաբաղ, Հարավային Կովկաս, փափուկ ուժ, հակամարտություն, հարաբերություններ, տնտեսական, քաղաքականություն*

Ռուս-թուրքական հարաբերությունները ավելի քան 500 տարվա պատմություն ունեն: 16-րդ դարից սկսված ռուս-թուրքական հակասությունները 17-րդ դարում հանգեցրին շահերի ուղղակի բախման: Ռուսական կայսրության դարավոր երազանքը Կոստանդնուպոլսի (Ցարգրադի) գրավումն էր, որի շնորհիվ Ռուսաստանը կվերահսկեր ողջ Սև ծովի ավազանը: Ուղղափառության կենտրոն Կոստանդնուպոլսի ազատագրումը կմեծացներ Արևելքում Ռուսաստանի ազդեցությունը, ինչպես նաև նրան բարոյական իրավունք կտար ստեղծելու համասլավոնական դաշնություն՝ Ցարգրադ կենտրոնով¹:

Թեև վերջին երկու հարյուր տարվա ընթացքում ռուսական և օսմանյան կայսրությունները անզիջում պայքար են մղել, սակայն քաղաքակրթական առումով նրանք հակաարևմտյան ուժեր էին: Պ. Մավիցկու կարծիքով՝ Ռուսաստան-Եվրասիան հանդիսանում է եվրոպական անտառի (պլավոններ) և ասիական տափաստանի (թյուրքեր) միավորում²: Լ.Գումիլյովը Եվրասիայում ձևավորված քաղաքակրթական այս տիպը անվանեց «սկյութա-սիբիրական տափաստանային»՝ ավելացնելով, որ «իրենք ո՛չ սլավոն են և ո՛չ էլ թուրանցի (չնայած իրենց նախնիների մեջ կենսաբանական առումով առկա են և՛ մեկը, և՛ մյուսը), այլ ռուսներ են»³:

Եթե նախկինում ռուսական և թուրքական կայսրությունների քաղաքական էքսպանսիան հակադիր էր իրար, ապա 20-րդ դարում նրանց միջև ձևավորվում են շփման նոր եզրեր: Ե՛վ Ռուսաստանի Դաշնությունը, և՛ Թուրքիայի Հանրապետությունը ձևավորվեցին Արևմուտքի դեմ անզիջում պայքարի արդյունքում: Որոշ առումով երկու պետությունները արևմտյան և արևելյան քաղաքակրթությունների սահմանագծին են:

Ռուս-թուրքական ջերմացման հաջողված օրինակներից է Լենին-Աթաթուրք համագործակցությունը: Ամենևին չափազանցություն չի լինի, եթե նշենք, որ ներկայիս Թուրքիայի Հանրապետության կերտողներից էր բոլշևիկյան Ռուսաստանը. Հարավային Կովկասի ներկա միջպետական սահմանները

¹ Ст' у Данилевский Н. Я. Россия и Европа. СПб., 2020, էջ 498-499

² Ст' у Дугин А. Г. Геополитика. М., 2011, էջ 168:

³ Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, Л., 1981, с. 38-39.

ևս հստակեցվել են այդ համագործակցության արդյունքում: 1921 թ. ռուս-թուրքական «Բարեկամության և եղբայրության մասին» պայմանագրով Կարսը հանձնվեց Թուրքիային, իսկ Նախիջևանը որպես ինքնավար մարզ փոխանցվեց Ադրբեջանին: Արխիվային նյութերը վկայում են, որ Լեոնային Ղարաբաղի կարգավիճակը որոշելիս կրկին կարևորվել է թուրքական գործոնը: Մոսկվայում կարծում էին, որ բավարարելով Ադրբեջանի տարածքային պահանջները կթուլացնեն նրա ձգտումը դեպի Թուրքիա, որը միաժամանակ նաև Ռուսաստանի «մերձավորագույն դաշնակիցն էր»⁴:

Նախկինում և՛ Ռուսաստանը, և՛ Թուրքիան ստեղծել էին հզոր, ոչ արևմտյան բազմազգ քաղաքակրթություններ: Այսօր ինչպես Մոսկվան, այնպես էլ Անկարան քայլեր են ձեռնարկում իրենց պետությունների երբեմնի հզորությունը վերականգնելու ուղղությամբ: ՌԴ և Թուրքիայի նախագահները համակարծիք են, որ Արևմուտքի ստեղծած աշխարհակարգը պետք է փոփոխության ենթարկվի. երկուսն էլ բազմաբևեռ աշխարհակարգի ձևավորման կողմնակից են: Թեև անվտանգային առումով Թուրքիայի համար առայժմ ՆԱՏՕ-ին անդամակցությունը այլընտրանք չունի, այնուամենայնիվ Անկարան ձգտում է տարածաշրջանում դառնալ առավել ինքնուրույն ու ազդեցիկ գերտերություն⁵: Այս նպատակով Էրդոհանը Պուտինի հետ համաձայնեցնում է իր քաղաքականությունը, հստակեցնում ազդեցության գոտիները և Անկարայի արտաքին քաղաքականության դիվերսիֆիկացման հնարավորությունները⁶:

Իր հերթին Կրեմլը ցանկանում է համաշխարհային թատերաբեմում վերականգնել ՌԴ դերակատարումը և նոր ձևավորվող բազմաբևեռ աշխարհակարգում դառնալ առանցքային ակտորներից մեկը: Մոսկվայի համար Թուրքիայի հետ հարաբերությունների խորացումը կարևորվում է նաև արևմտյան ինստիտուտների թուլացման տեսանկյունից: Փաստացի Թուրքիան ՆԱՏՕ-ի միակ անդամն է, որը չի միացել հակառուսական պատժամիջոցներին և խաթարում է այդ կազմակերպության միասնականությունը: Կրեմլը ի լուր աշխարհի հայտարարում է, որ իր հետ համագործակցելը ձեռնտու է բոլորին, և ինչ դիվիդենտներ այն կարող է բերել: Թեև ՌԴ-ն և Թուրքիան Սիրիայում, Լիբիայում և Լեոնային Ղարաբաղում հակոտնյա շահեր ունեն, այնուամենայնիվ առայժմ նրանց հաջողվում է հաղթահարել հակասությունները:

Ինչպես 1920 թ., այնպես էլ ներկայումս ռուս-թուրքական համագործակցությունում Կրեմլի համար էական է Թուրքիայում ուժեղացող հակաարևմտականությունը, որը ավելի է կարևորվում, քան քրիստոնեական քաղաքակրթական

⁴ Տե՛ս **Коновалов В. Н., Погосян Г. К.** Турецкий фактор в Закавказье: Ретроспекция Нагорно-Карабахского конфликта.-cyberleninka.ru/article/n/turetskiy-factor-v-zakavzie-retrospeksiya-nagorno-krabahskogoko-konflikta/viewer

⁵ Տե՛ս Turkey's Stakes in the Russia-NATO Rivalry. The Ukraine Crisis and Beyond-Svp-berlin.org/10.18449/2022C09/

⁶ Տե՛ս With Russia's future uncertain, Turkey and the West need each other Middle East institute, October 18, 2023-mei.edu/publications/russians' future-uncertain-turkey-and-west-need-each-other.

ընդհանուր հենքը: Այսպիսով, Կրեմլի համար պահպանողական և հակաարևմտյան իսլամը գերադասելի է արևմտյան և ազատական քրիստոնեությունից:

Չնայած բազմաթիվ հակասություններին՝ ռուս-թուրքական համագործակցությունը Մոսկվային հնարավորություն է տալիս առանց զգալի ռեսուրսներ վատնելու պահպանելու իր ներկայությունը Սիրիայում և Հյուսիսային Աֆրիկայում: Մակայն երկու կողմերի համար առավել կարևորվում է այն, որ իրենց համագործակցությունը հնարավորություն չի տալիս Արևմուտքին լուրջ խաղացող դառնալու տարածաշրջանում և մեծացնելու իր ներկայությունը:

Մոսկվայի համար առավել կարևոր նշանակություն ունի և ամենից շատ անհանգստացնում է Թուրքիայի ազդեցության մեծացումը նախկին խորհրդային հանրապետություններում: Այս ուղղությամբ Թուրքիան արձանագրել է լուրջ հաջողություններ: Անկարան, համադրելով «փափուկ ուժը» ռազմականի հետ, իր համար կարևոր գոտիներում հրահրում է հակամարտություններ և դրանց միջոցով մեծացնում իր ներկայությունը ու դերակատարությունը տարածաշրջանում: Նման կերպ Թուրքիան վարվեց Ադրբեջանում, երբ համատեղ գործակցությունները օգտագործեց այդ երկրում իր սպառազինությունների մի մասը տեղակայելու համար: Այսպիսով, Թուրքիայի քայլերը Բաքվի համար առավել իրատեսական դարձրին ռազմական գործողությունները Լեռնային Ղարաբաղում, որի արդյունքում ոչ միայն մեծացավ Անկարայի դերակատարումը, այլև Հարավային Կովկասում պարտության մատնելով ՌԴ ռազմաքաղաքական դաշնակցին՝ ամրապնդեց իր դիրքերը Մոսկվայի հետ մրցակցությունում:

Ռուս-թուրքական հարաբերությունները ճիշտ վերլուծելու համար նախ և առաջ պետք է անդրադառնալ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության հայեցակարգային հիմքերին:

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը լուրջ փոփոխություններ կրեց 2010-ականների սկզբին: Դրանք կապված են «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության (ԱԶԿ) առաջնորդներից Ա. Դավութօղլուի անվան հետ, որը սկզբում դարձավ Թուրքիայի արտգործնախարար, իսկ հետագայում՝ նաև վարչապետ: 2001 թ. հրատարակած «Ռազմավարական խորություն. Թուրքիայի միջազգային դրությունը» ծրագրային փաստաթղթում նա անդրադառնում է Մառը պատերազմի ավարտից հետո միջազգային թատերաբեմում Թուրքիայի նոր դերակատարմանը: Նա միջազգային գործընթացներին անդրադարձավ աշխարհաքաղաքականության և հետկայսերական ժառանգության տեսանկյունից, համաձայն որի՝ Կովկասը, Բալկանները և Մերձավոր Արևելքը Pax Ottomanica-ի, «Օսմանյան գոտու միջուկն են»⁷: ԱԶԿ-ի 2007 թ. ընդունված ծրագրում արձանագրվեց, որ Թուրքիան ճգնաժամային մոտեցումից պետք է անցում կատարի ռազմավարականի, որը ենթադրում էր, որ երկիրը առավել դինամիկ, ակտիվ արտաքին քաղաքակա-

⁷ Տե՛ս **Цибенко В. В.** Идеологема справедливости и антиколониальный дискурс как обоснование инициативной внешней политике Турции, // *Международная аналитика*, 2023, 14(2), էջ 100:

նություն պետք է վարի Մերձավոր Արևելքում, Կասպից ծովի, Կովկասի և Բալկանների շրջանում: Նախատեսվում էր այդտեղ ստեղծել «անվտանգության և կայունության» գոտիներ: Միաժամանակ «թուրքական աշխարհը» որակվում էր որպես «պատմական պատասխանատվության գոտի»⁸:

2008 թ. տնտեսական ճգնաժամը, Թուրքիայի հարևան երկրներում կայունության աճը, ԱՄՆ-ի ազդեցության նվազումը Մերձավոր Արևելքում և ԵՄ-ում ներքին հիմնախնդիրների խորացումը նոր մարտահրավերներ առաջացրին Անկարայի համար: Թուրքիայում այս շրջանում արտաքին քաղաքականության փոփոխությունները միահյուսված էին ներքին քաղաքական գործընթացների հետ: Էրդողանին նախ և առաջ հաջողվեց սահմանափակել ռազմական և հին բյուրոկրատական էլիտայի ազդեցությունը: «Քեմալական էլիտայի» ներկայացուցիչների նկատմամբ դատական լայնամասշտաբ գործընթացներ սկսվեցին⁹: Մյուս կարևոր պահը 2010 թ. սահմանադրական բարեփոխումներն էին, որի արդյունքում բանակը զրկվեց Թուրքիայի քաղաքական գործընթացներին միջամտելու հնարավորությունից¹⁰:

Այսպիսով, Ռ. Էրդողանը, «արաբական գարունից» հետո անցում կատարելով «կոշտ ուժին», միաժամանակ ամրապնդում է իր իշխանությունը՝ տուրք տալով թուրքական հասարակության ազգայնական հատվածին: 2013 թ. Թափախի հրապարակի ցույցերը ցրելուց և ԵՄ-ի հետ բանակցությունները ձախողելուց հետո Էրդողանը Թուրքիայում նախաձեռնեց ոչ ժողովրդավարական մի շարք բարենորոգումներ: 2014-ին հաղթելով նախագահական ընտրություններում՝ Էրդողանը սահմանափակեց վարչապետի լիազորությունները, իսկ 2017 թ. սահմանադրական փոփոխություններով ոչ միայն վերացվեց վարչապետի պաշտոնը, այլև նվազեցվեցին օրենսդիր մարմնի լիազորությունները: Այս քայլերից հետո արտաքին քաղաքականության մենաշնորհը փաստացի կենտրոնացավ Էրդողանի ձեռքում: Արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող բոլոր որոշումները սկսեցին մշակվել և ձևակերպվել նրա խորհրդականների նեղ շրջանակներում: Էրդողանը արդեն գերադասում էր բոլոր ընթացիկ հարցերը լուծել տարբեր պետությունների ղեկավարների հետ անձնական երկխոսության միջոցով: Էրդողանի հրամանով ստեղծվեցին մի շարք մարմիններ, որոնք գործում էին ԱԳՆ կառույցներին զուգահեռ: Այդպիսիք էին, օրինակ, Հանրային դիվանագիտությունը համակարգող խորհուրդը, Արտասահմանում բնակվող թուրքերի և հայրենակիցների գծով վարչությունը, «Լուսավորություն» հիմնադրամը և այլն: Ստեղծվեց տարօրինակ մի իրավիճակ, երբ 2010-ական թվականներին Թուրքիայի ազգային հետախուզական վար-

⁸ Նույն տեղում, էջ 100-101:

⁹ Տե՛ս **Шлыков П. В.** Внешняя политика Турции в постбиполярной системе координат, // Международная аналитика, 12(2) 2021, էջ 142:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 143:

չության դեկավար Հ. Ֆիդանը արտաքին քաղաքականության հարցերում առավել կարևոր դեր ուներ, քան ԱԳ նախարարը¹¹:

Այսպիսով, Ա. Դավութոզյուլի «ռազմավարական խորությունը» ենթադրում էր մերձավորարևելյան տարածաշրջանի կարևորում և պոպուլիզմով, պանիսլամիզմով և նեոսամանիզմով շաղախված քաղաքականություն: Երբ 2016 թ. Ա. Դավութոզյուն վարչապետի պաշտոնից հրաժարական տվեց, «ռազմավարական խորությունը» փոխարինվեց «բարոյական ռեալիզմ» հայեցակարգով¹²:

Թուրք հետազոտող Ֆուաթ Քեյմանի կարծիքով՝ «բարոյական ռեալիզմը» ներառում է «կոշտ ուժի» և հումանիտար նորմերի համատեղմամբ ռազմական ակտիվություն: Այն բնորոշվում է «զրո խնդիրներ հարևանների հետ» իդեալիստական հայեցակարգի անտեսում, առանձին պետությունների հետ բարեկամական հարաբերությունների և ռազմավարական այլանսների ստեղծում, ինչպես նաև ընտրովի ակտիվություն: Այս տեսակետը կիսում են նաև բազմաթիվ ռուս հետազոտողներ¹³:

Դիտարկելով ԱԶԿ-ի մշակած արտաքին քաղաքականությունը՝ կարող ենք արձանագրել, որ նեոսամանիզմը դիտարկվում է երեք հարթությունով՝ Օսմանյան կայսրությունը որպես քաղաքակրթական օրրան, Օսմանյան կայսրությունը որպես իսլամական պետություն և օսմանյան պետությունը որպես բազմամշակութային կայսրություն¹⁴:

Ռուս-թուրքական ժամանակակից հարաբերությունները հակակշիռների, զսպման ու համագործակցության բարդ համակարգ են: Մինչև 2020 թ. Լեռնային Ղարաբաղի 44-օրյա պատերազմը այն ներկայացված է երկու մակարդակով:

Առաջինը ներառում է երկու տարածաշրջանային պետությունների համագործակցությունը հիմնականում Մեծովյան ավազանում և սիրիական հակամարտությունում: Այն ընդգրկում է համագործակցություն տնտեսական, ռազմատեխնիկական բնագավառներում, ազգային շահերի տեսանկյունից համակարգված քայլեր, բազմաբևեռ աշխարհի և նոր աշխարհակարգի ձևավորման գործընթացներում երկու պետությունների դերակատարման մեծացում:

Երկրորդ մակարդակը ներառում է ՌԴ-Թուրքիա մրցակցությունը, որը իրականացվում է երկու կողմերին հարող գործընկեր երկրների ու դաշնակիցների միջոցով: Այս հարթակում ընդգրկված երկրներն են Իրանը, Հունաստանը, Հայաստանը, Իսրայելը, Ուկրաինան, Ադրբեջանը, Հյուսիսային Կիպրոսի

¹¹ St' u Шлык П. В. Внешняя политика Турции в постбиополярной системе координат, // Международная аналитика, 12(2) 2021, էջ 142:

¹² St' u Ирхин А. А., Москаленко О. А. «Мир больше пяти». Становление Турции в качестве глобального актора мировой политики: перспективы и вызовы для России // Вестник РУДН. Серия Международная отношения, 2021, Том 21, № 1, էջ 95:

¹³ St' u Цибенко В. В. Идеология справедливости и антиколониальный дискурс как обоснование инициативной внешней политике Турции, // Международная аналитика, 2023, 14(2), էջ 111:

¹⁴ St' u Ирхин А. А., Москаленко О. А., նշվ. աշխ., էջ 95:

Թուրքական Հանրապետությունը (չճանաչված)¹⁵:

2020 թ. աշնանից գծագրվում է նաև երրորդ մակարդակը՝ Հարավային Կովկասում Թուրքիայի ու Ռուսաստանի ռազմաքաղաքական ուժային անմիջական մրցակցությունը, որի շնորհիվ Թուրքիային հաջողվեց խախտել Առաջին աշխարհամարտից հետո այստեղ ստեղծված հավասարակշռությունը: Աստիճանաբար Միջերկրական ծովի արևելյան հատվածում, Մերձավոր և Միջին Արևելքում, ինչպես նաև Սևծովյան ավազանում իր դիրքերը ամրապնդելուց հետո և Կենտրոնական Ասիայի հետ ռազմաքաղաքական ու էներգետիկ կապ հաստատելու համար Թուրքիան որոշեց ամրապնդվել նաև Հարավային Կովկասում:

Թուրքիան, 2020 թ. Ադրբեջանին խրախուսելով ռազմական գործողությունների, սկզբից նեթ հայտարարեց, որ «եղբայրական» Ադրբեջանին կցուցաբերի լայնածավալ օգնություն, այդ թվում նաև ռազմական բնագավառում: Անկարայի համար բավականին ցավոտ էր, որ այս փուլում Մոսկվային հաջողվել է շրջանցել իրեն, քանի որ Ռուսաստանը դարձավ կրակի դադարեցման և զինադադարի գլխավոր երաշխավորը: Նույնիսկ Ադդամում ռուս-թուրքական մշտադիտարկման կենտրոն ստեղծելու պայմանավորվածությունից հետո Անկարան չէր համակերպվում այն մտքի հետ, որ թուրք զինվորականները չեն մասնակցելու խաղաղարար գործողություններին: Անկարան շարունակում էր տարածել, թե Մոսկվայի հետ իբր փոխհամաձայնության են եկել այդ հարցում: Թեև Կրեմլը հերքեց այդ փաստը, այնուամենայնիվ Ռ. Էրդողանը 2020 թ. նոյեմբերի 16-ին թուրքական պառլամենտի հաստատմանը ուղարկեց Ադրբեջան ռազմական քանակակազմ ուղարկելու մասին իր հրամանագիրը, որը հաստատվեց հաջորդ օրը¹⁶:

Այդ փաստը մեկ անգամ ևս վկայում է, թե ինչ համառությամբ և անզիջում է գործում Թուրքիան իր համար ռազմավարական կարևոր ուղղություններում: Կոնկրետ այս պարագայում Անկարայի քայլերը միտված էին ամեն կերպ Բաքվին իր ազդեցության ոլորտում պահելու:

Մինչև Հարավային Կովկասում իր ազդեցության մեծացումը Թուրքիան հետևողականորեն մեծացնում էր իր դերակատարումը Կենտրոնական Ասիայում: 2011 թ. նոյեմբերին Ստամբուլում կայացած թուրքական խորհրդի գազաթնաժողովում «Թուրքալեզու պետությունների համագործակցության խորհուրդը» վերանվանվեց «Թուրքական պետությունների կազմակերպության»: Այսինքն՝ թուրքական աշխարհը թևակոխեց ինտեգրացիայի նոր փուլ՝ ստեղծելով միասնական աշխարհաքաղաքական, գաղափարական-մշակութային թուրքական տարածք¹⁷: Գազաթնաժողովում ընդունված «Թուրքական աշխարհ - 2040» ռազմավարական փաստաթղթում նախատեսվում է Անդրկասպիական միջանցքը

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 102-103:

¹⁶ Տե՛ս **Аватков В. А.** Внешняя и внутренняя политика Турции. Ключевые изменения 2020 г., // Свободная мысль. 2021. № 1 (1685), էջ 85:

¹⁷ Տե՛ս **Комарцева Н. С. Гайфутдинов Р. И.** Россия и Турция в контексте нового тюркского мира, // Вопросы политологии, Выпуск 3 (79), Том 12, 2022, էջ 761:

օգտագործել թուրքմենական գազը Ադրբեջանով և Թուրքիայով արտահանելու Եվրոպա, ստեղծել թուրքական ընդհանուր բանակ, որի կազմում ընդգրկվելու են նաև ՌԴ-ի դաշնակից Ղազախստանն ու Ղրղզստանը: Ավելորդ չէ նշել նաև, որ Ղրիմը, Միբիրը, Պովոլժիեն, Ալթայը, Յակուտիան, Խակասիան և ռուսական մի շարք այլ տարածքներ ընդգրկված են վերոնշյալ թուրքական տարածքում¹⁸: Պատահական չէ, որ նորաստեղծ թուրքական այդ կազմակերպությունը հայտարարում և նշում է միջազգային տասնյակ կառույցների հետ համագործակցության պատրաստակամության մասին, և դրանց շարքում բացակայում է ՌԴ-ի կողմի ստեղծված որևէ ինտեգրացիոն կազմակերպություն¹⁹:

Թուրքիայի այդ քայլը միանշանակ հակասում է ՌԴ շահերին: Կարո՞ղ էր Մոսկվան հակադարձել Անկարային՝ օգտագործելով թեկուզ քրդական կամ Հայկական հարցը: Սակայն Մոսկվան ընտրեց այլ ռազմավարություն: Անկարայի պանթուրքական և զավթողական այս քայլին հետևեց պաշտոնական Մոսկվայի մեղմ պատասխանը: ՌԴ նախագահի մամլո քարտուղար Դ. Պետկովը հայտարարեց, որ նորմալ է համարում թուրքական աշխարհի միասնության գաղափարը և հեզնորեն նշեց, որ թուրքական աշխարհի կենտրոնը գտնվում է ոչ թե Թուրքիայում, այլ Ռուսաստանում՝ Ալթայում²⁰:

Առավել զարմանալի է ռուսաստանյան փորձագիտական համայնքի դիրքորոշումը, որը, արձանագրելով այդ քայլի բացասական հետևանքները, առաջարկում է Մոսկվա-Անկարա հակասությունների հետագա խորացումը կանխելու համար Ռուսաստանին ընդգրկել թուրքական ինտեգրացիոն նախագծերում, որպեսզի հնարավորություն չտան ՌԴ որոշ թուրքալեզու տարածաշրջանների ու սուբյեկտների առանձին ընդգրկվելու այդ կառույցներում²¹:

Ստացվում է, որ համաշխարհային առաջնորդության ձգտող Ռուսաստանը ընկրկում է Էրդոհանի պլանների դեմ և այնքան էլ վստահ չէ, որ իր առանձին սուբյեկտները չեն ընդգրկվի թուրքական նախագծերում: Դրա օրինակը ևս ունենք: Այսպես, 2015 թ. թուրք-ռուսական հարաբերությունների սրվելուց հետո ՌԴ մշակույթի նախարարությունը հանձնարարեց իր սուբյեկտներին դադարեցնել համագործակցությունը թուրքական մշակույթի միջազգային կազմակերպության (TÜRKSOY) հետ: Սակայն առ այսօր Ալթայի Հանրապետությունը, Բաշկորտոստանը, Տուվան, Խակասիան և Յակուտիան շարունակում են դիտորդի կարգավիճակով ներգրավված լինել այդ կազմակերպությանը: Ներկայումս Մոսկվայում գործում է նաև Յունուս Էմրեի ինստիտուտը, որը ՌԴ

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 768-769:

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 770:

²⁰ Տե՛ս Песков сожалеет, что на карте тюркского мира Эрдогана не указано, что его центр на Алтае, tass.ru/politika/12982517

²¹ Տե՛ս Демешко Н. Э., Мурадов Г. Л., Ирхин А. Р., Москаленко О. А. Русский и Тюркский миры на пространстве Евразии. // Вестник МГИМО Университета, том 16, № 6, 2023, էջ 176:

տարբեր շրջաններում իրականացնում է թուրքամետ մշակութային միջոցառումներ²²: Հարկ չկա նույնիսկ նշել, թե ինչպես է Թուրքիան վառ պահում հակառուսական տրամադրությունները իր տարածքում գործող կովկասյան և Դրիմի թաթարների տարբեր կազմակերպությունների միջոցով²³:

Էրդողանի քաղաքական այդ երևակայությունը միանգամայն տեղավորվում է քաղաքական աշխարհագետ Դ. Էզնյունի «Ժամանակակից աշխարհաքաղաքական երևակայությունը» (modern geopolitical imagination) ուսմունքում: Այդ տեսանկյունից թուրքական քաղաքական և մեդիաքարտեզագիտությունը ևս արտացոլում է թուրքական էլիտայի ու հասարակության աշխարհաքաղաքական երևակայությունը և փաստացի արտացոլվում է Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունում²⁴:

Այլ պետությունների և ժողովուրդների տարածքի նկատմամբ իր հավակնությունները Թուրքիան իրականացնում է երկու ձևի տեխնոլոգիաներով: Առաջինը պետական հաստատություններն են: Օրինակ՝ Ադրիատիկից մինչև Չինաստան ձգվող «թուրքական աշխարհի» քարտեզը պարբերաբար հրատարակվում է զանազան ԶԼՄ-ում և թուրքական դասագրքերում: Երկրորդ ձևը ազգայնական ու իսլամիստական տարբեր կազմակերպությունների, գիտական և հասարակական շրջանակների, պատգամավորների ներուժի օգտագործումն է²⁵: «Թուրքական» հողերի նկատմամբ իրենց հավակնությունները փորձում են ամրապնդել ճարտարապետական հուշարձանների վերականգնման և կառուցման միջոցով, որոնք իրականացվում են պետական հովանավորությամբ:

Դեռևս 2008 թ. Էրդողանի հրամանագրով ստեղծվեց մի խորհուրդ, որի գլխավոր խնդիրը Բալկաններում, Մերձավոր Արևելքում, Կովկասում և Դրիմում «թուրքական» ժառանգության վերականգնումն էր: Դրանով Անկարան ձգտում է իր հավակնությունների «նյութական հիմքերը» ստեղծել: Նույն տակտիկան ներկայումս օգտագործում է Բաքուն: Թուրքական միջոցներով ոչ միայն վերականգնվեցին կրոնական բազմաթիվ հաստատություններ, այլև կառուցվեցին նորերը, ինչպես հետխորհրդային մի շարք հանրապետություններում, այլ նաև Ռուսաստանում: Օրինակ, 2015 թ. Մոսկվայի գլխավոր մզկիթի բացման արարողությանը մասնակցում էր նաև Ռ. Էրդողանը²⁶:

Էրդողանը իր քաղաքականության մեջ օգտագործում է երկու հայեցակարգային մոտեցում: Առաջինը «աշխարհագրությունը ճակատագիր է» մոտեցումն է, որը կապված է կանխորոշման իսլամական հայեցակարգի հետ: Այն

²² Տե՛ս **Аватков В. А., Сбитнева А. И.** Новый национализм Турецкой Республики. // Вестник РУДН, Серия Политология, том 24, № 2, 2022, էջ 300:

²³ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁴ Տե՛ս **Цибенко В. В.** Конструирование идеологического дискурса воображаемой географии в Турции, // Международная аналитика, том 13, № 3 (2022), էջ 138:

²⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 134:

²⁶ Տե՛ս **Цибенко В. В.**, նշվ. աշխ., էջ 138:

ենթադրում է նախկին օսմանյան ընդարձակ տարածքների համախմբում կամ վերահսկում: Երկրորդը «արտի աշխարհագրությունն է», որի համաձայն՝ աշխարհի բոլոր մահմեդականներին պետք է միավորի Թուրքիան: Դրա էությունն այն է, որ Էրդոդանը Թուրքիայից դուրս գտնվող բոլոր մահմեդականներին համարում է ճնշված տարր, որին անհրաժեշտ է Թուրքիայի հումանիտար օգնությունը²⁷:

Այժմ փորձենք հասկանալ, թե ինչու ռուս-թուրքական հարաբերություններում Անկարային հաջողվում է առավելագույն զիջումներ ստանալ Մոսկվայից:

Ռուսական փորձագիտական շրջանները կարծում են, որ ԱՄՆ-ն և ԵՄ-ն շարունակում են շարժվել միջազգային աշխարհակարգի լիբերալ մոդելով, իսկ Չինաստանը, ՌԴ-ն և Թուրքիան՝ իրականացնում են ռեալիզմի բնորոշ քաղաքականություն՝ օգտագործելով ուժերի բալանսավորման, մրցակցության և հնարավոր ընդդիմախոսներին չեզոքացնելու ձևաչափը²⁸:

Էրդոդանի քաղաքականության գլխավոր առանձնահատկությունը գլոբալ ուժային կենտրոնների և տարածաշրջանային առանցքային երկրների նկատմամբ անընդմեջ սպառնալիքներով ուղեկցվող կոշտ քաղաքական ճնշումն է: Ուշագրավ է, որ և՛ Թուրքիայի, և՛ ՌԴ-ի արտաքին քաղաքականությունը կարելի է դիտարկել նաև Ջ. Միրշայմերի կողմից մշակված հարձակողական ռեալիզմի տեսության դիրքերից²⁹:

Ռուս-ուկրաինական զինված առճակատումից հետո Թուրքիայի դիրքերը է՛լ ավելի ամրապնդվեցին ՌԴ-ի հետ հարաբերություններում: Եթե նախկինում նախագահ Էրդոդանն ընկալվում էր ավելի քիչ կշիռ ունեցող ֆիգուր, քան Պուտինը, սակայն նոր իրողությունները նրան մղեցին համաշխարհային քաղաքականության գագաթնակետ³⁰:

Մոսկվայի նկատմամբ ճնշումների լծակներ դարձան «Թուրքական հոսքը», Աքքոյուլի ատոմակայանը, սևծովյան նեղուցների և սիրիական խնդիրները: Տնտեսական և լոգիստիկ առումով Թուրքիայի նշանակությունը ՌԴ-ի համար կտրուկ ավելացավ: Այս առումով Թուրքիան Մոսկվայի համար դարձավ դեպի Եվրոպա միակ պատուհանը: 2019 թ. ՌԴ-Թուրքիա միջպետական առևտուրը հասել էր 26,309 մլրդ դոլարի, ընդ որում՝ ներկրումը՝ 22,454 մլրդ, իսկ արտահանումը՝ 3,854 մլրդ դոլար էր: Կողմերից յուրաքանչյուրի ներդրումները մոտ 10

²⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 139:

²⁸ Տե՛ս Круглый стол на тему «Политический реализм и международные отношения. Россия в глобальной политике. 05,02,2024. // Globalffairs.ru/articles/kruglyj-stol-na-temu-politiceskij-realizm-i-mezhdunarodnye-otnosheniya-21.

²⁹ Տե՛ս **Графов Д. Б.** Стратегия балансирования во внешней политике Турции. // Вестник МГИМО-Университета, 2022, 15(3), էջ 118: The Russia-NATO relations and the European security system in the context of the concepts of neorealism. -Journal: National security and strategic planning, Volume 2021, № 1(33), Rubrics: POLITICAL SECURITY-futurepubl.ru/en/nauka/article/43853/view

³⁰ Տե՛ս **Գ. Քեռյան**, Էրդոդանի դիվանագիտությունը. Քաղաքագիտական ասպեկտ, // Բանբեր Երևանի համալսարանի, Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն, 2023, № 2, էջ 99:

մյուս դուրս էին³¹: Իրավիճակը փոխվեց ռուս-ուկրաինական ռազմական առճակատումից հետո: Պատահական չէ որ երկու երկրների միջև ապրանքաշրջանառությունը 2017-2021 թթ. հետ համեմատած աճել է մոտ 2 անգամ: Եթե ՌԴ ներկրումները ՉԺՀ-ից աճեցին 24 տոկոսով, ապա Թուրքիայից՝ 113 տոկոսով, և 2023 թ. Ապրանքաշրջանառության ծավալն անցավ 60 մլրդ դոլարը³²:

Եթե մինչև 2023 թ. փետրվարը Մոսկվան Անկարայի համար ուժեղ մրցակից էր և կարող էր միանձնյա լուծել Ղարաբաղի և Ասարի ճակատագիրը, ապա ներկայումս միանգամայն այլ իրավիճակ ձևավորվեց, որի մասին Անկարայում չէին կարող նույնիսկ երազել: Էրդոհանը նաև Արևմուտքի և ՌԴ-ի միջև դարձել է մոդերատոր և կողմերն էլ նրա կարիքը զգում են:

Ի տարբերություն Մոսկվայի՝ Էրդոհանը ներկայումս հնարավորություն ունի ինչպես ՌԴ-ի, այնպես էլ ԱՄՆ-ի հետ վարելու հավասարակշռված քաղաքականություն, քանի որ ունի իր պահեստային տարբերակը, որից զրկված է պատժամիջոցների տակ հայտնված Մոսկվան: Անկարան կարող է ԱՄՆ-ի հետ հակամարտության խորացման պայմաններում ստանալ Մոսկվայի աջակցությունը, իսկ Ռուսաստանի հետ հարաբերությունների սրման դեպքում՝ ԱՄՆ-ի աջակցությունը: Բալանսավորման քաղաքականության բնագավառում Թուրքիան մեծ փորձ ունի: Դեռևս 19-րդ դարից իր կենսունակությունը պահպանելու համար Օսմանյան կայսրությունը ստիպված էր մանևրել բրիտանական ու Ռուսական կայսրությունների միջև: Ռուս-թուրքական հարաբերությունները այժմ կարելի է ձևակերպել որպես «մրցակցային համագործակցություն»³³:

Ինչ վերաբերում է Հարավային Կովկասին, ապա Մոսկվային չհաջողվեց պահպանել տարածաշրջանային հավասարակշռությունը իր դաշնակից Հայաստանի ու Ադրբեյջանի միջև և այժմ փորձում է որոշ կորուստների հաշվին գոնե նոր սահմաններում պահպանել իր ազդեցությունը: Զուգահեռ խորացնելով հարաբերությունները Ուկրաինայի ու Կենտրոնական Ասիայի հետ՝ Թուրքիան փորձում է, որպես տարածաշրջանում ՌԴ-ի և ԻԻՀ-ի հակակշիռ, մնալ արժեքավոր գործընկեր նաև Արևմուտքի համար:

Հենց այս շրջանակներում է տեղավորվում Թուրքիայի «տարօրինակ» քաղաքականությունը, որի ցայտուն օրինակներից են ռուս-թուրքական և թուրք-ուկրաինական հարաբերությունները: Դեռևս 2014 թ. Թուրքիան ՄԱԿ-ում քվեարկեց «Ուկրաինայի տարածքային ամբողջականության» օգտին, այսինքն՝ Ղրիմը չի ճանաչում որպես ռուսական տարածք: Ուկրաինայի՝ 2020 թ. ազգային անվտանգության հայեցակարգով Թուրքիան համարվում է ռազմա-

³¹ St' u Relations between Turkey and the Russian Federation-<https://www.mfa.gov.tr/relations-between-and-the-russian-federation.en.mfa>

³² St' u **Кривошеев К.** Курсы перекройки. Как Россия подарила Эрдогану мировые амбиции. carnegiendowment.org/politika/88506

³³ Turkey vis-à-vis Russia's War against Ukraine-iaii.org/en/publication/turkey-vis-vis-russia-war-against-ukraine

վարական գործընկեր: Թուրքիայի ԱԳՆ-ն Ուկրաինան ևս հայտարարել է որպես ռազմավարական գործընկեր³⁴:

Խախտելով ՌԴ-ի հետ պայմանավորվածությունները՝ Անկարան Ուկրաինային վերադարձրեց «Ազովի» հրամանատարներին, այնուհետև նաև հայտարարեց, որ Ուկրաինան արժանի է ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու, և Կիևի հետ զարգացնում է ռազմաստրատեգիական համագործակցություն³⁵:

Այս համագործակցությամբ Անկարան Արևմուտքին հասկացնում է, որ չնայած ռուս-թուրքական մերձեցմանը՝ այնուամենայնիվ Անկարայում չեն անտեսում ՆԱՏՕ-ի շահերը: Միաժամանակ, Անկարան ոչ միայն չմիացավ հակառուսական պատժամիջոցներին և պահպանեց օդային կապը, այլև խորացրեց տնտեսական համագործակցությունը:

Ուկրաինայի հետ հարաբերությունները զարգացնելով՝ Էրդոդանը նպատակ ունի ամրապնդել Թուրքիայի դիրքերն Արևելյան Եվրոպայում և սևծովյան տարածաշրջանում: Ինչ վերաբերում է աշխարհաքաղաքական հաշվարկներին, ապա Անկարայում Ուկրաինային դիտարկում են ոչ թե որպես արժեքավոր դաշնակից, այլ ավելի շուտ որպես բուֆերային պետություն, որի օգնությամբ Անկարան կփորձի սահմանափակել ռուսական ազդեցությունը տարածաշրջանում: Այս առումով ՌԴ-ն տնտեսական և անվտանգային տեսանկյունից Թուրքիայի համար ավելի արժեքավոր գործընկեր է: Հենց բալանսավորման քաղաքականության շրջանակներում է, որ Թուրքիան, շարժվելով իր ազգային շահերով, հաշվի չի առնում իր դաշնակիցների շահերը, և Կիևում մինչև վերջ համոզված չեն վճռական պահերին Անկարայի կայուն դիրքորոշմանը³⁶: Նույն մտտեումը դրսևորվեց Շվեդիայի՝ ՆԱՏՕ-ի անդամակցության խնդրում:

2022 թ. փետրվարին Ռ. Էրդոդանը հայտարարեց, որ Թուրքիան ռուս-ուկրաինական հակամարտության պատճառով չի պատրաստվում հարաբերությունները խզել ո՛չ Ռուսաստանի և ո՛չ էլ Ուկրաինայի հետ, որովհետև Անկարան այդ երկրների հետ ունի տնտեսական, ռազմական և քաղաքական սերտ հարաբերություններ³⁷: Նույն տրամաբանության շրջանակներում է տեղավորվում 2023 թ. սեպտեմբերին Ռ. Էրդոդանի այն հայտարարությունը, որ «Ռուսաստանին վստահում է այնպես, ինչպես Արևմուտքին»³⁸:

Այսպիսով, Թուրքիան, վարելով բալանսավորման և ռազմավարական քա-

³⁴ Sе́ u Турция и Украина: интересы сотрудничество, проблемы, конфликт, Крым-интервью. Eadaiy.com/ru/news/2023/07/10/turciya-i-ukraina-interesy-sotrudnichestvo-problemy-konflikt-krym-interuyu.

³⁵ Sе́ u Russian and Turkey vie over Black, as Erdoğan-prepares-politico. eu/article/black-sea-russia-turkey-ukraine-war/

³⁶ Sе́ u **Кыса И.** Союзник, посредник или разрыв. Какие перспективы у отношений Украины и Турции, carniedieendowment.org/politika/87998

³⁷ Sе́ u Эрдоган заявил, что Турция не откажется от России из-за Украины. gazeta.ru/politics/news/2022/02/23/17334097.shtml

³⁸ Turkey's Erdogan says he trusts Russia as much as he trusts the West-apnews.com/ article/turkey-erdogan-putin-russia-west-25ac6174d5ccfc56758e3477db

դաքականություն, կարողացավ զգալիորեն ամրապնդել իր դիրքերը, թեև չունի բավարար ռեսուրսներ դրա համար: Այս հարաբերությունները ենթադրում են առավել առաջատար գործընկերոջ նկատմամբ ո՛չ լիովին հնազանդում և ո՛չ էլ բացահայտ հակադրման մարտավարություն:

Հավասարակշռելով հակադիր շահերը՝ Անկարան ոչ միայն չեզոքացնում է վտանգը, այլև ակտիվ քաղաքականությամբ հասնում է նոր հավասարակշռության ու տարբեր կողմերից ստանում առավելագույն զիջումներ: Այս տարբերակով Թուրքիան կարողանում է տարբեր տարածաշրջաններում հաստատված հավասարակշռության վրա ազդել նաև միջնորդավորված ձևով՝ օգտագործելով այլ երկրների և պրոքսի խմբերի ներուժը: Թուրքիայի համար այս վարքի մոդելի մյուս առավելությունը արտատարածաշրջանային ուժերի ազդեցության սահմանափակումն է:

Ամփոփելով, կարելի է եզրակացնել.

1. Ռուս-թուրքական համագործակցությունը երկու կողմերի համար նախ և առաջ կարևորվում է ռազմավարական ինքնավարության տեսանկյունից: Անկարան Մոսկվայի հետ համագործակցությունը կարողանում է ավելի լիարժեք օգտագործել իր արտաքին քաղաքականության դիվերսիֆիկացման համար:

2. ՌԴ-Թուրքիա հարաբերություններում միշտ նշանակալից է տնտեսական գործոնը, սակայն ռուս-ուկրաինական ռազմական առճակատումից հետո այն ավելի կարևորվեց: Թուրքիան Մոսկվայի համար դարձավ դեպի Արևմուտք միակ պատուհանը, իսկ ՌԴ-ի դեմ պատժամիջոցների պայմաններում Թուրքիան իր առջև ծառայած տնտեսական խնդիրները լուծելու համար առավելագույն օգտագործեց իր աշխարհագրական բարենպաստ դիրքը՝ վերածվելով էներգետիկ պաշարների արտահանման և լոգիստիկ կարևոր կենտրոնի:

3. Թուրքիան և ՌԴ-ն գլոբալ քաղաքականության նկատմամբ ձևավորել են միատեսակ մոտեցումներ: Այս հանգամանքը բարենպաստ հենք է ստեղծել համագործակցության համար: Սակայն նրանց միջև առկա են նաև լուրջ տարածայնություններ, որոնք նկատելի են հատկապես Սիրիայում և Հարավային Կովկասում: Ռուս-թուրքական համագործակցության հեռանկարը կախված կլինի նաև ՌԴ-Արևմուտք և Թուրքիա-Արևմուտք հարաբերությունների բնույթից: Այնուամենայնիվ, մենք կարծում ենք, որ բազմաբևեռ աշխարհակարգում իր դերակատարումը մեծացնելու համար Անկարան կթեքվի ոչ թե դեպի Արևմուտք կամ Արևելք, այլ կշարունակի բալանսավորված իր արտաքին քաղաքականությունը:

4. Ինչ վերաբերում է Հարավային Կովկասին, ապա այս տարածաշրջանի կայունությունը էապես կախված կլինի, թե ՌԴ-Թուրքիա երկկողմ հարաբերություններում որքանով կհաջողվի համադրել համագործակցային և մրցակցային տարրերը:

Սակայն պարզ է, որ այսօր Հարավային Կովկասում Թուրքիան ՌԴ-ի հա-

մար դարձել է ամենաբարդ և անկանխատեսելի գործընկերը, քանի որ յուրաքանչյուր հաջողությունից հետո Անկարան իր ներքին և արտաքին քաղաքականությունում մեծացնում է ազգայնականության տարրերը: Անկարան փուլ առ փուլ խախտում է Մոսկվայի հայտարարած կարմիր գծերը, և Կրեմլում պետք է հաշվարկեն, որ հնարավոր է Թուրքիայի կտրուկ շրջադարձը, ընդ որում՝ ոչ միայն դեպի Արևմուտք:

МАРУТ ВАРДАЗАРЯН, ГЕВОРГ АРУТЮНЯН – Динамика российско-турецких отношений после второй карабахской войны. – В статье внимание на динамике российско-турецких отношений после Второй Карабахской войны. 2020 год стал для Анкары жизненно важным, поскольку, находясь в плохой экономической ситуации, а также вовлеченной в различные конфликты в разных уголках мира, Турция все же сумела выступить в качестве новой региональной сверхдержавы и повысить свою роль на Южном Кавказе.

Турция является ярким примером того, как, разработав и реализовав правильную стратегию, не обладая необходимыми природными ресурсами, имея множество проблем внутри страны, страна может повысить свою роль на нескольких платформах и даже предьявить амбиции на вовлечение в систему глобального управления.

Турция выступала против сложившихся международных отношений на стратегическом уровне, выдвигая точку зрения «Мир больше пяти». На региональном уровне, сочетая «мягкую силу» с «жесткой силой», Анкара нарушала сложившийся баланс и в результате увеличивала долю своего присутствия.

Российско-турецкие отношения анализируются в контексте принятых Турцией концепций, а также в контексте теорий «наступательного реализма» и «стратегического балансирования».

В статье описано, как Анкаре, проводя более активную политику после 2016 года, удалось предотвратить появление антитурецких коалиций, сбалансировать региональных соперников, а при необходимости и вступить с ними в союз.

Ключевые слова: *Россия, Турция, геополитика, баланс, Южный Кавказ, Карабах, мажкая сила, конфликт, отношения, экономика, политика*

MARUT VARDAZARYAN, GEVORG HARUTYUNYAN – Dynamics of Russian-Turkish Relations after the Second Karabakh War. – The article makes a focus on the dynamics of Russian-Turkish relations after the second Karabakh war. 2020 was a vital year for Ankara, because being in a bad economic situation, as well as involved in various conflicts in different corners of the world, Turkey still managed to act as a new regional superpower and increase its role in the South Caucasus.

Turkey is a vivid example of how by developing and implementing the right strategy, not possessing the necessary natural resources, having many problems within the country, the country can increase its role on several platforms and even present ambitions to be included in the global governance system.

Turkey opposed the established international relations at a strategic level, putting forward the “World Is Bigger than Five” standpoint. At the regional level, by combining “soft power” with “hard power”, Ankara was breaking the established balance and increasing its presence as a result. Russian-Turkish relations have been analyzed in the context of concepts adopted by Turkey, as well as in the context of “offensive realism” and “strategic balancing” theories.

It has been described how, by implementing a more active policy after 2016, Ankara managed to prevent anti-Turkish coalitions, balance regional rivals, and, if necessary, also ally with them.

Key words: *Russia, Turkey, geopolitics, balance, Karabakh, South Caucasus, soft power, conflict, relations, economic, policy*